

verkeren met Antigone

Etty Mulder

Schrijven over Antigone, Antigone schrijven, is van een andere orde dan over Antigone spreken. Het woord besterft in de mond.

Tenzij men Antigone vertolkt... Het is moeilijk met Antigone te verkeren..

Lezen van de ontelbare pagina's die in de loop der geschiedenis door dichters en commentatoren aan Antigone zijn gewijd, wijst bovenal uit dat het mythische beeld waarin zij oprijst juist als vrouwelijk beeld een bijzondere aantrekkingskracht heeft gehad in de patriarchale canon van dichters en denkers. Zij is daarin vergelijkbaar met andere, eveneens uit de antieke wereld (zij het een totaal andere context) stammende, vrouwelijke "beelden" en protagonisten zoals de Venus van Milo, of "verlaten" vrouwen als Eurydice en Ariadne waaraan de moderne "gegenderde" literatuurtheoretische focalisatie nog niet is toegekomen. Stralende, onbereikbare, gewijde, zusterlijke vrouwbeelden, die er bovenal toe hebben gediend het mannelijk bewustzijn kathartisch te spiegelen en te profileren. Het is bijzonder jammer en veelzeggend voor de beperkte belangstellingssfeer van de feministische literatuurkritiek, dat de pluriforme, gelaagde identiteit van Antigone, haar projectieve identificaties met een wereld van mannen, mannelijke wetten en mannelijke goden, haar *hubris*, na (of naast) die van de imposante George Steiner (*Antigones*) geen of nauwelijks een vooraanstaande vrouwelijke studie heeft opgeleverd. Geen studie waarin eindelijk ook eigentijdse benaderingen een plaats konden vinden, maar waarin de ook vrouwelijke identiteit van Antigone "om te beginnen" eens recht werd gedaan, los, of juist tegenover een opgelegd relationeel a priori van enkel mannen.

Alleen betrokkenen weten dat het onderstaande co-referaat bij een tekst van de Kesel nooit als zodanig werd uitgesproken, terwijl diens referaat als zodanig op voorhand elke relatie met een coreferaat verbrak. Het was slechts een klein, maar veelbetekenend protocol dat zich zo -rondom het ontbreken van tekst- voltrok in het bijzijn van slechts enkelen. Men zou kunnen stellen, zo heb ik het althans ervaren, dat ik zelf, als coreferent, eigenlijk afwezig werd geacht.

Wellicht heb ik echter, juist onder de persistent hamerende woorden die zo lang bleven rondcirkelen dat er voor mij zelfs geen tijd to spreken meer overbleef toch, zwijgend - juist toen- met Antigone verkeerd?

Ja: Schrijven over Antigone is van een andere orde dan spreken.

Mijn coreferaat over Antigone zal niet geschreven kunnen worden omdat, zoals gezegd, het referaat over Antigone mij ontbrak. Er was slechts de reiteratie van woorden.

Dicere non possum, dicere non licet, dicere ne fastum.

De naam Antigone werd niet gesproken. Niet gearticuleerd. Niet vertolkt.

Waar is het woord Antigone dat mij ontnomen werd, gebleven?

Wie zal, en wanneer, de taal terugvinden; het moet iemand zijn wiens schedel door pijn gespleten wordt zegt Cassandra in de tekst van Christa Wolff.

Ik stel voorop dat ik, nu ik dan dan toch iets zal weergeven, niets pretendeer te zeggen over Antigone. Of het zou over mij zelf moeten gaan. Laat men dit eindelijk toegeven: dat men, wanneer men pretendeert iets over Antigone te zeggen, noodzakelijkerwijze over zichzelf spreekt.

Tenzij men Antigone vertolkt.

Het lijkt, in de inmiddels gerezen woordenzee, een kwestie van fatsoen te zijn geworden: Te zwijgen. *Oportebat tacere*. Ze zijn er immers nog steeds, de despoten, de heren.

2) Enkele dagen geleden heb ik in een muzische ruimte waarin enkel geïntoneerde woorden een waarheid over Antigone, zouden kunnen benaderen, de stem van haar moeder Iocaste aangehoord: *Cantabile; zing-zeggend* - haar waarschuwing, haar klacht is van alle tijden: *nonne erubescite, reges, clamare ululare in aegra urbe altercationibus, reges, nonne erubescite?* (*Schaamt ge u niet, heren, om in onderlinge twist te roepen en te schreeuwen?*).

Steeds opnieuw hebben de muthoi hun weg gezocht in beweging en klank, ook in 1926 bij de muzische Stravinsky die zich in zijn vertolking van koning Oedipus niet zonder reden zover als mogelijk is van de spreektaal - het geredeneer, - distantieerde, en de muzische muthoi verhief in metalen staande klank van *gestold* Latijn gevormde toonhoogten. Zo ver mogelijk verwijderd van de taal, zelfs die van Cocteau, terugwaarts in de tijd, in de verbeelding, verklankt door Danielou die het mogelijk heeft gemaakt deze stenen taal, deze stand beelden te doen smelten op het moment dat zij, op muzische wijze, de stilte doorbreken volgens de strenge aanwijzingen van het ritueel.

.Enkele dagen geleden bevond ik mij in die ruimte, in dat ritueel, achter het koor, en heb ik verkeerd met de muthoi van Iocaste, de moeder van Antigone.

3) Ik heb met Antigone verkeerd, kort geleden in Oedipus Rex, op het moment dat de zangeres de woorden van haar moeder uit het stenen Latijn welfde en deed smelten. Is het een toeval dat Antigone dezelfde dood koos als haar moeder? En zich verhing, te laat voor de aanstormende Haimoon die zich het leven benam met de scherpe punt van zijn zwaard (zoals ook Oedipus een scherpste benutte om te bevestigen wat zijn leven lang al had gegolden: *dat hij niet zag*) en - dit deed Haimoon- het zwarte bloed over haar (Antigones) stralende wangen uitbraakte.

4) Antigone is een muzisch-mythisch beeld. Antigone is geen kunstwerk zoals de Kesel Lacan nazegt. Met esthetische categorieën heeft het op voorhand niet van doen. Het beeld, zo oud als het al was, heeft vorm aangenomen in tragedie. Dat de tragedie automatisch onder de noemer "kunst" zou vallen, is een postmoderne annexatie. Antigone heeft onder meer vorm aangenomen in tragedie, als conglomeraat van beweging, klank en (geïntoneerd) woord. Nog voor men gaat vragen wie hier gerepresenteerd wordt, dient men te vragen *wat* hier gepregesenteerd wordt. Evenmin als ten aanzien van het mythische beeld van Oedipus, dat wil zeggen één van de mogelijke interpretaties daarvan waarop Freud zijn theorie baseerde, kan men ten aanzien van Antigone categorieën van ethiek en esthetiek, of Rilkes romantische paradox van schoonheid en verschrikking aan de orde brengen zonder zich, om te beginnen, te hebben verstaan met de specifiek westerse individuatie, de ontwikkeling van *het geweten*. Misschien is er niets anders dan dat.

5) Debatteren over de stralende schoonheid van Antigone, Antigone positioneren in de categorie van esthetica is suspect. Antigone zo zien dat de gekruisigde in haar oplicht, is: Antigone niet hoeven (mogen) zien. Haar verhullen vanuit de postkatholieke preoccupatie, de postkatholieke inhibitie: Een reflex, ingegeven door hier vigerend denken vanuit twintig eeuwen misogynie van de christelijke cultuur. Zich van Antigone ontdoen. Wanneer zij in verkeerde handen valt dan staat zij *Antigone, vierge- mère d'ordre* (Maurras) op hetzelfde schavot als Salome, als Jeanne d'Arc, als Helouise, als Beatrice, als de heilige moeder van god. De annexatie van heidense mythen in de christelijke cultuur verduistert Antigone onder tal van zelfklevende etiketten van hoog kaliber: *Daughter of God before God was*

known, flower from Paradise after Paradise was closed.... Idolatrous yet Christian Lady that in the spirit of martyrdom trods alone in the yawning billows of the grave... (Quincey 1846)

In deze traditie van eerbiedwaardige denkers en dichters irriteert zij hogelijk het vlees, zoals bij Hoffmannsthal: *Dies strahlende Geschöpf is keines Tages! (...) Da ich sie sehe, kräuselt sich mein Fleisch wie Zunder unter einem Feuerwind (...)*. In de burgerlijke traditie wordt zij het mannelijk incest- ideaal. Terecht komt Steiner uit bij Wagner, bij het oerbeeld van Sieglinde en Isolde.

Antigone, *bräutliche Schwester* !

Dat zij tenslotte "anamorfotisch" zou oplichten in het beeld van de gekruisigde in de versie van Peter Paul Rubens lag al eeuwen in deze monolithische traditie besloten.

6) Met Antigone heb ik verkeer, luisterend naar haar moeder Iocaste. Gemaskerd stonden de zangers voor ons, tegen het podium, tegen het altaar, hijgend in hun metrische teksten.

Stravinsky verwijlt bij Verdi in de metra van Iocaste, uiterst cynisch. Hij verwijlt bij Bach als de *carmina* tot een finale ontknoping komen.

Zij, Iocaste is de moeder van hen allen, heb ik gedacht: de moeder van Oedipus, van Antigone, van Ismene en van de beide broers Eteocles en Polineicles . Welk een fatum, dit moederschap.

Een moeder die de stem van het orakel niet gelooft, die bezweert dat orakels liegen. Zij gelooft in de wetten van het menselijke, net als haar dochter. Boven elke voorbestemming. Zij moeten sterven. Ook Haimoon zal sterven.

Wij, het koor, hebben deze dramatis personae lief. Vale, miser Oedipus, zingen wij, als alles tenslotte aan het licht is gekomen en het zwarte bloed achter zijn masker vloeit. Vale..Met deze personae hebben wij medelijden, wij voelen ons verbonden met hun lot, want het is het onze.

7) Er moeten aanwijzingen voor de vertolking zijn geweest, zoals ze er ook nu zijn. Muziekschrift, choreografie. Maar voorafgaand aan het volgen van aanwijzingen is het gevoel van verbondenheid met de personae. Zonder dat kan het drama niet beginnen. Ze hebben het we geweten, voor ze aan het onderwerp begonnen Mendelssohn, Saint-Saens, Stravinsky, Orff, Brecht, Lacan.

8) De tragedie mag volgens Lacan de harde schoonheid aan de orde brengen, en zelfs de erotische uitstraling. Het mag gaan om de functie van het schone in combinatie met een ethiek van de psychoanalyse. Het mag gaan om een moreel karakter waarbij het ethische exclusief ligt in de schoonheid. In het louter esthetisch effect waarmee dit alles op de toeschouwer inwerkt, maar met kunst heeft Antigone in oorsprong niets te maken.

Als Lacan spreekt over de tragedie als over een kunstwerk en zelfs in termen van schoonheid, dan is dat een ernstig anachronisme. Het kan zijn dat onze hinein-interpretatie van "tragedie" associaties wekt met een toneelstuk uit de oude tijd , waardoor emn aardig in de problemen raakt ten aanzien van verbindingen tussen schoonheid, wreedheid, goedheid. Adorno en Schönberg brachten relatief kort geleden de categorie van *de waarheid* van kunst aan de orde, en dat spreekt mij bijzonder aan , in het bijzonder ook waar het eigentijdse kunst betreft. *Kunst soll nicht schmücken, sie soll wahr sein...*

Zelfs in de vorm van de tragedie van Sophocles is Antigone geen kunstwerk. Dat de tragedie zomaar onder de noemer "kunst" zou vallen, is een postmoderne annexatie. De tragedie celebreert de mythe. We dienen ons af te vragen *wat*, niet zozeer *wie* Antigone (en ook

Oedipus mag hier genoemd worden) waren, voordat ze uit de mousikè in de tragedie, via de stem en de intonatie van het koor in het antieke theater werden gecelebreerd tot iets waaraan wij allen participeren.

Er is zeker een verband tussen mythe en kunst, zoals ook tussen religie en kunst, en inderdaad, het is de mode van vandaag om mythe, maar vooral religie via de achterdeur van kunst (het Andere in onze belevingswereld) terug te halen.